

СТАНОВИЩЕ

За дисертационен труд на тема

„Трансформации в геополитиката и нови методи и практики на геополитически прогнози”

От докторант Вихра Иванова Павлова

За придобиване на образователна и научна степен „доктор”

Научен ръководител

Чл.кор.проф. дфн Васил Проданов

От доц д-р Валентин Вацев, р-л катедра „Поведенски науки”, Европейско висше училище по икономика и управление

Общи съображения

Предоставеният ми дисертационен труд съдържа увод, три глави и заключение, като заедно с приложената библиография има общ обем 218 стр.

Темата е прегледна, добре оформена, с добър технически и текстуален вид и ясно морфологично членение, частите на дисертационния труд са логично и съдържателно обособени, с ясни смислови центрове и с вътрешни обобщения. Библиографската справка е с достатъчен обем със заглавия на английски, руски и български.

Темата за завръщането на геополитиката представлява съдържателен интерес, има своето значение и безусловна актуалност. Методологическите разсъждения, относно начините и възможностите за прогнозиране в проблемното поле на геополитиката също имат своето място между значимите и интересните теми в областта на геополитическото мислене.

Стилът на изложение е понятен, организиран и (макар на отделни места да издава известна припряност и бързане във формулировките), може да бъде оценен като лек и заедно с това отговарящ на стандартите за сериозно научно изложение.

Терминологията на материята е овладяна в достатъчна степен, доказателствените структури са видни, сериозни пропуски в аргументативните механизми не се наблюдават.

Преценявам, че обемът на работата е достатъчен, структурата е рационална, оформлението е правилно и стилът на изложение свидетелства за сериозните научни ангажменти на автора.

Известна непълнота се наблюдава в тематичния кръг на използваните трудове и на цитираните автори. Без съмнение списъкът от цитирани автори косвено свидетелства за авторовите научни предпочитания и теоретически склонности. И все пак известна едностранчивост е налице. Преобладават автори от неомарксистки тип (което, впрочем, е обяснимо), представителите на „миросистемната” парадигма - очевидно за сметка на основополагащи съвременни автори, но и „патриарси” на геополитическото знание от епохата на високата геополитическа класика. Да се познават Уолърстейн, Ариги, а също и Дж. Шлезинджър(мл) наистина е много важно, но поне беглото запознанство с автори от калибъра на Шпенглер, Вандам, Фурсов, Щраус, Павловски и Цимбурски, Переслегин и Шмит е задължително. Също така при огледа на библиографския масив забелязвам богатото цитиране на съвременни български геополитически автори, което само по себе си говори добре за кръга от интереси на дисертанта. Все пак, обаче, около половината от тях се занимават с тематиката си на обикновено, т.е. семпло

вестникарско-журнално равнище и всъщност техните гледни точки едва ли са толкова необходими. Едновременно с това фундаменталните изследвания на К. Шмит (особено от последния период на живота му), които имат основополагащо и хисторическо значение за геополитиката изобщо и в частност за темата, избрана от дисертанта, не се споменават. Сигурен съм, например, че ако В. Павлова се беше запознала с епохалния труд на Шмит за „Номоса на земята“ щеше да вложи повече усилия в концептуалния редизайн при прехода от класическата бинарна опозиция „телурокрация – таласокрация“ (която наистина е успяла да овехтее през десетилетията от нейното изобретяване) към съвременното наистина, но не напълно убедително (от гл. т. на геополитическото мислене) контрапозирание на икономическа vs политическа власт. Важни съображения от методологическо естество относно промените („трансформациите“) в геополитиката дисертантката би могла да почерпи от богатото наследство на изключително авторитетния изследовател (с германски произход, но изцяло достъпен на английски език) Лео Щраус. Накратко, известна тематическа едностранчивост, наблюдавана в библиографския масив може да бъде причина (или израз) на известна теоретическа едностранчивост при развитието на дисертационната теза/тези.

Разбира се, важно е да се подчертае още тук, че тези „библиографски съображения“ имат естество не толкова на критика, колкото - и то в много висока степен – на настоятелни препоръки за случай, в който дисертантката би решила да продължи да разработва (и да публикува) своите геополитически виждания.

Цитирането в дисертационния труд е обилно, отговорно, убедително и добросъвестно. Когато В. Павлова споменава становище на някой от интересните за нея автори, е ясно, че тя го познава. От гл. т. на културата на аргументацията, усета за доказателственост и разбирането за интелектуална отговорност този начин на цитиране представя авторката в благоприятната светлина на изследовател, който не спира да овладява материала и държи на строгия академичен стандарт.

Съдържание на работата

Уводът на дисертационния труд отговаря на обичайните изисквания – подчертава актуалността на проблема - и той наистина е актуален. „Завръщането на геополитиката“ (и това е събитието, върху което изначално е фокусиран изследователския интерес) наистина е факт, особено ако се съди по половината (най-малко) от геополитическите публикации в англосаксонския и главно в американския печат днес. Тъй като споделям методологически установки, които да някаква степен се различават от тези на авторката, аз съм склонен да тълкувам т.нар. „завръщане на геополитиката“ не толкова в съдържателен, колкото в пропагандно-публицистичен смисъл. Мисля, че геополитиката винаги е била там, където ѝ е мястото и така е било от времената на нейната официална проява в края на 19 век (или от реалната ѝ проява няколко десетилетия по-рано). Г-жа Павлова се съгласява, още на равнището на своя увод, че геополитиката никога не е напускала полето на международните отношения. Аз съм също съгласен с това, но трябва да се помни, че през дълги периоди, оставайки си там, където ѝ е мястото, тя е била пренебрегвана, преименувана, предефинирана или директно оспорвана в пълно съгласие с общо-либералната култура, която задава тематично-смысловия фон (макар и с известни изключения) на американското обществознание и на американските теории за международните отношения (IR). Истина е, че имаше дълъг период, през който американското обществознание вярваше, че за международните отношения и за света изобщо може да се мисли и извън логиката

на геополитиката. До настъпването на т.нар. привиден „геополитически ренесанс“ американската политическа теория се движеше в привичните схематични конструкции на американския идеализъм и реализъм, пристигнали в Америка от Европа и намерили своята плодородна почва там. Вярвам, обаче, че „завръщането на геополитиката“ просто свидетелства за невъзможността на американската политическа мисъл от един момент нататък да осмисля текущата реалност, и затова съм напълно съгласен с г-жа Павлова, че ренесанса на геополитиката (привиден или действителен) съвпада по време с началото на кризата в американското общество, което официално се смята че започва след Виетнамската война.

В увода има някои неточности – ядрения паритет не е окончателно установен през 1949 год., напротив, тогава започва процеса на неговото осъзнаване и установяване, което продължава поне още 10 години. Освен това, не съм сигурен, че виждам именно „надпревара във въоръжаването“ днес.

Това, което се вижда, че е важно още в началото на увода е специфичния методологически подход на автора (който е заявен още в заглавието на работата), в смисъл, че не самата геополитика, колкото методологическият статус на тази дисциплина представлява действителен изследователски интерес за автора. Още в първия параграф на увода, обаче, присъства и открита методологическа заявка – не толкова геополитиката се е завърнала (реално или привидно, без значение), колкото са се наложили дълбинни методологически промени в самата сърцевина на тази дисциплина.

Във втората част на увода дисертантката експлицитно описва основните си цели, като по същество главната, доминиращата цел на работата е да се опише именно методологическият поврат в модерната геополитика.

Специфичният „методологизиращ“ подход на автора, обаче – който сам по себе си е достойнство, а не слабост – е станал причина за едно недоразумение, което си струва да се осмисли, като за целта следва да се осъзнае експлицитно. Става дума за следното – методологическите промени в геополитиката, които г-жа Павлова открива, са всъщност методологически предпоставени от авторката още преди началото на изследването. Тя е уверена, че **„макроисторическата парадигма – свят системния подход отрича дихотомното противопоставяне Запад – Изток (море – суша, но това съвсем не е същото, б.м.), разглежда историческите системи в структурна взаимовръзка в пределите на широкомащабни историко-географски общности (свят – системи, цивилизации).“** Този цитат, всъщност съдържа цяла методологическа платформа, върху която дисертантката осъзнато стои и която осъзнато провежда в своята последваща аналитическа и обяснителна теоретична дейност.

Да се постъпва така е изследователско право на автора, аз уважавам това право и се съобразявам с него. Нещо повече, аз признавам, че на тази методологическа магистрала могат да се постигнат немалко интересни и безспорни резултати. Но това е само единият от възможните подходи, който се характеризира с „методологическо редуциране“ на концептуалната тъкан на геополитическата дисциплина в максимално широко разбраната макроисторичност. Струва ми се, че тук също е налице един особен редукионизъм - и като всеки друг редукионизъм, той трябва да ни вдъхва методологическо безпокойство.

Всъщност, авторката още на равнище Увод добросъвестно предупреждава за намеренията си – да представи геополитиката като дисциплина в полето на макроисторията. Аз уважавам този подход, той не е лишен от своите евристични достоинства, но се боя дали не е изначално системно-методически ограничен. Като привърженик на геополитическата парадигма на Шпенглер, Фурсов, Шмит и Цимбурски, за мен е трудно да повярвам в самата възможност геополитическата

проблематика да бъде представена пълноценно и непротиворечиво в „святосистемен ракурс”. Другите заявени цели на изследователката (да открие причините за завръщането на геополитиката, да проследи трансформацията на геополитиката, да разграничи практическата от фундаменталната геополитика и да изследва тенденциите в двете) разбира се, не могат да бъдат съмнение или възражения. Всички евентуални бъдещи или настоящи мои резерви намират повод да бъдат артикулирани във връзка с твърдението на дисертантката, че геополитиката - „това е социална наука”. Мисля, че тази дефиниция е най-малкото неточна – в смисъл, че геополитиката, разбира се, съдържа свой специфичен научен инструментариум и рационални технологии, но едновременно с него тя съдържа и една специфична философска рефлексия върху пространствените аспекти на общественно-историческия живот, а заедно с това тя съдържа и един особен напълно ненаучен блок (fronesis), който функционирайки, превръща политически заредените образи на света в механика на стратегическо общественно-политическо целеполагане.

Жерар Дюси, до голяма степен Ив Лакост и особено Алън Хенриксън (има предвид неговото изключително интересно разбиране за ролята на „менталните карти”), и в много висока степен холандския учен Дийкинк (заедно с Джон Гадис) – това са съвременните учени, които имат изключително сериозни приноси в разработката на това най-модерно осмисляне на геополитиката. Особено място принадлежи на изключително интересния руски геополитик Цимбурски в областта на осмислянето на геополитиката не просто като „социална наука”, а като интелектуално политически комплекс със своите иманентни проектно-конструктивни интенции. И тъй като новото често пъти носи елементи на добре забравено старо, може да се окаже, че това на пръв поглед ултрамодерно (дори постсъвременно) разбиране за геополитиката като „наука-ненаука” присъства в неявна форма още в ранните съчинения на шведа („отец-основател”) Р.Челен.

Интерес представлява начинът по който е формулиран обекта на анализа в изследването – „прогнозите, формиращи американската външна политика”. Сигурен съм, че именно това теоретично съдържание представлява особен научен интерес, стремежът на дисертантката да осветява методологически интимните гносеологически механизми на прогнозната дейност изобщо представлява едно несъмнено достойнство на работата, като наблюденията на г-жа Павлова ми се струва, че са достойни да бъдат представени на научната общност в България във формата на отделна публикация. В заключение, от увода на изследването става ясно, че геополитиката и нейните методи влизат в предмета на това изследване, но собственият метод на изследването е не толкова геополитически, колкото макроисторически, „свят-системен” и, разбира се, неомарксистки. Така да се каже, духовете на Уолърстейн и Ариги витаят в методологическото съзнание на автора, вдъхновяват и насочват неговия изследователски интерес.

Резултатите – дори когато бъдат в мен някои съмнения - са респектиращи. Трудно могат да се оспорят авторските изводи за общия упадък на световната капиталистическа система и за необратимата загуба на хегемонни позиции на американската политическа и икономическа световна система. Да, за мен употребата на термина „империализъм” в епохата на капитализма има преди всичко метафоричен, макар и изключително сериозен смисъл. Скрит метафоричен замисъл има и в прословутото определение на Ленин за империализма, защото Ленин знае нещо, което до голяма степен днес, за съжаление, е забравено – че именно развитието на националната държава, заедно с развитието на съвременните капиталистически отношения са главната причина империите да останат в миналото. И когато той обозначава империализма като „висш и последен стадии на капитализма” той

практически остроумно, но и изключително евристично фиксира един факт, който се разгръща пред очите му – реверсията на капитализма, който преди е унищожавал, а сега създава империализми. (По подобен начин процедира, впрочем, и Т. Пикети – „капитализма в 21 век връща Света преди Великата Революция“.)

Упадъкът на американската капиталистическа хегемония е безусловен факт, останал незабелязан може би единствено от Фукуяма. Вероятно могат да се открият някакви причинно-следствени връзки между обективното разложение на досегашните хегемонни отношения в света с привидния, според мен, ренесанс на геополитиката в американската практическа политическа мисъл. Това е обяснимо. Упадъкът на днешната американска капиталистическа система е невъзможно да бъде осмислен и съчетан с примитивния и семпъл либерален прогресизъм, който все пак се задържаше в американския истеклицизм до Виетнамската война.

Това, което буди моите съмнения, е дали тези безспорни изводи не биха могли да бъдат аргументирани не толкова чрез интелектуалния инструментариум на Уолърстейн и Ариги, а чрез класическите категории на геополитиката, разработени напр. от Шпенглер, Фуросов (класически марксист, впрочем, а не неомарксист), Цимбурски или Шмит. Като изследователска задача може би би било интересно да се пороботи не върху дисоциирането на геополитическата специфика в проблемното поле на макроисторията, а върху възможността „класическата“ геополитика да намери своите допирни точки с някои неупотребявани досега евристични теоретически възможности в класическия (висок) марксизъм.

Първа глава в изследването на г-жа Павлова изиграва успешно своята основополагаща и „проблемно фокусираща“ методологическа роля. Моите системни възражения и резерви не са от естество да намалят нейните теоретически достойнства – налице е една интересна, вдъхновено написана и нелопо аргументирана доктрина, относно настоящото състояние и бъдещото развитие на глобалната капиталистическа система. Общият патос на изследването ми е понятен и близък, а изводите от него (дори и ако аз да ги бих извел по друг път) съвсем не са ми чужди.

Втора глава е посветена на една много интересна, поне за мен, комплексна и важна проблематика – методологията на модерното геополитическо прогнозиране. Самата формулировка звучи във висока степен съгласувано със задачите на геополитиката, така както те се разбират във високата геополитическа класика (която, впрочем, съвсем не е в далечното минало). Геополитическата триада, която най-добре разкрива същността на тази дисциплина (разбиране – прогнозиране – проектиране, водещо до предметно целеполагане) действително не може да се осъществи без обособен прогностичен „блок“. Затова втора глава е интересна именно с наблюденията и авторските разсъждения, които хвърлят светлина върху това звено на геополитическия теоретичен цикъл. Историческите методи, синергетичните подходи, опитите за квантитативност при произвеждането на образи, хронополитическите методологически открития - всичко това е не само интересно, но е актуално и важно.

Начинът по който дисертантката представя неореализма, обаче, напомня донякъде на методологическо „насилие“, просто защото историзацията на т.нар. реализъм е задача, която е или невъзможна, така както се разбира в съвременната либерална и неомарксистка философия на историята, или в най-добрия случай би изисквала много допълнителни усилия.

Сигурен съм, обаче, че цялата втора глава сама по себе си представлява отделен интерес и след съответните промени би имало смисъл да се публикува.

Трета глава има по-скоро обзорно-обобщителен характер и е посветена на възможността за изграждане на нов световен ред. Написана е чисто, с интелектуална отговорност, с добра информираност и създава една достатъчно убедителна картина на това, което би се получило, ако някои от досегашните тенденции имат време да се развият. Светът, който рисува г-жа Павлова изглежда реалистично и обосновано. Общо взето, перспективата е видяна в светлината на така непрекъснато обсъжданата днес „многополярност“.

Това, което обаче остава недоговорено в един такъв свят, е скритата, а може би явна роля на един исторически, но с предисторически корени фактор (или „агент“). Това е Войната – като „майка на всички неща“ и като път към многополярността. Защото един от най-деликатните аспекти на бъдещия многополярен свят е , че той не може да се получи без множество малки, или една голяма война. По този начин между днешния ден и бъдещето стои апокалиптичния призрак на войната.

В заключение: Вихра Павлова е написала един наистина интересен, добре аргументиран, задълбочен и сериозен труд на важна и актуална тема, с безспорен приносен характер. След съответните неизбежни доработки този труд може (и вероятно би било добре) да бъде публикуван, за да послужи за развитието на българската геополитическа мисъл.

А в настоящия си вид трудът на г-жа Вихра Павлова представлява достатъчно основание да гласувам убедено за присъждането ѝ на научната и образователна степен „доктор“.

18. 05. 2018 г. Доц. Д-р. В.Вацев